

Hazautalt pénzek – nemzetközi áttekintés és a főbb mérési nehézségek

Kajdi László,
a Magyar Nemzeti Bank
elemzője
E-mail: klaci82@gmail.com

A hazautalt pénzek jelentősége világszerte folyamatosan nő az elérhető (Világbank-, Nemzetközi Valutaalap-) adatok alapján. Ez leginkább arra vezethető vissza, hogy napjainkban a globalizáció nem csupán a befektetési tőke szabad(abb) áramlását tette lehetővé, de a munkaerő migrációjának folyamatosan növekvő trendjéhez is hozzájárult. A vándorlási folyamatok egyik elsőrendű oka pedig gazdasági, azaz az otthonmaradt családtagok támogatása. Az egyének szintjén túl az egyes államok szempontjából is mindinkább lényeges kérdés, hogy a kivándorlók mennyit küldenek haza, és mire használják fel e pénzüsszegeket. Különösen fontos ez a fejlődő országok esetében, ahol a hazautalások megbízható forrásként szolgálhatnak olyan periódusokban is, amikor a beáramló közvetlen befektetések száma visszaesik. A kérdés relevanciája ellenére a nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy kevés az olyan jó gyakorlat, amely mintául szolgálhatna egy egységes módszertan kidolgozásához és jó minőségű statisztikák előállításához.

TÁRGYSZÓ:
Hazautalt pénzek.
Migráció.

A hazautalt pénzek összege az elmúlt közel huszonöt év során folyamatosan növekedett világszinten, míg 1990-ben nem egész 68 milliárd dollárt utaltak a migránsok a küldő országokba, addig 2012-ben ez a szám már meghaladta a 478 milliárdot. Számos ország esetében a GDP-hez¹ viszonyítva is jelentősek ezek az összegek, valamint a fizetési mérlegre is számottevő befolyása van, így nemzetgazdasági szempontból is kiemelkedőnek tekinthető. Különösen lényeges ez a forrás a fejlődő országok számára, mivel sokkal stabilabb, mint a külföldi tőkebefektetések kapcsán beáramló pénzüsszegek; nem függ a fogadó ország gazdasági helyzetétől, így válságok idején is számolni lehet vele. Magyarország esetében is több milliárd forintot tesz ki az ilyen pénzáramlások összege, és a növekvő számú kivándorlóval párhuzamosan a hazautalt pénzek összege is nő. A felhasználás szempontjából is lényeges a téma tanulmányozása, azaz annak elemzése, hogy a háztartások fogyasztási célú kiadásai mellett milyen egyéb, akár befektetési célú lehetőségek állnak a migránsok és a fogadó háztartások rendelkezésére. A hazautalásokat pontosan és megbízhatóan leíró, jó minőségű statisztikai adatok tehát elsőrendű fontosságúak, ugyanakkor számos probléma nehezíti a pénzáramok mérését. A viszonylag jól követhető hivatalos csatornák mellett sok informális csatorna áll a migránsok rendelkezésére, gyakran kedvezőbb feltételekkel, ezért több forrásból, esetenként speciális technikákkal kell az adatokat előállítani. Az utalások módját a helyi viszonyok, a pénzügyi infrastruktúra fejlettsége jelentősen befolyásolja, emellett a pénzáramok nagysága regionális szinten is számottevő eltéréseket mutat. Céлом, hogy elemzésemmel átfogó képet adjak a hazautalt pénzek nagyságával kapcsolatos becslési nehézségekről, az ilyen források világgazdasági jelentőségéről és felhasználási módzatairól, a témakörben fellelhető adatokról, valamint a Magyarország számára fontos szempontokról.

1. A hazautalt pénzek jelentősége

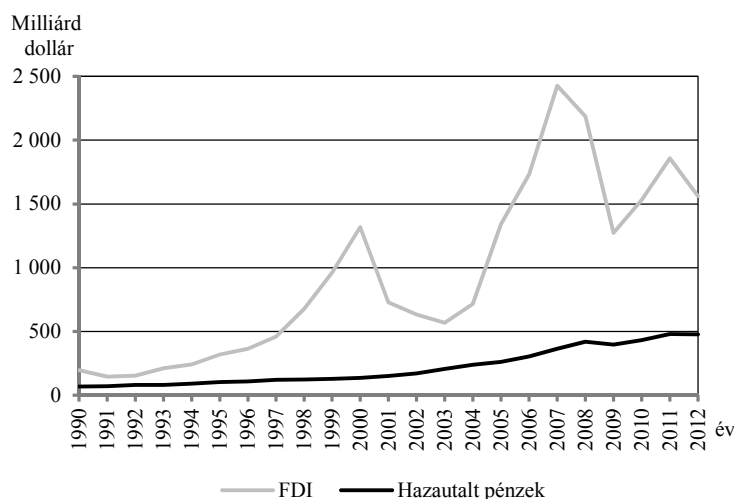
Az elmúlt negyedszázadban a hazautalt pénzek összege világszinten több mint hétszeresére növekedett, és ez csupán a hivatalos becslés. A hazautalások mértéke hatással lehet a makrogazdasági közpolitikákra, különösen azon országok esetében, ahol jelentős emigráns népesség él külföldön. A hazautalások befolyásolhatják a megtakarítások, a befektetések és a fogyasztás mértékét is a fogadó országban, ezért lényeges, hogy a

¹ GDP (gross domestic product): bruttó hazai termék.

döntéshozók tiszta képet kapjanak ezekről a folyamatokról. Így válik lehetővé olyan közpolitikák kidolgozása és bevezetése, amelyek a legnagyobb hatékonyságot biztosítják a pénzforrások felhasználásánál, például a kedvező vállalkozói környezet és a befektetési lehetőségek megteremtése révén. A pontos statisztikák alapján nem csupán a hivatalos pénzáramok követhetők az egyes országok között, de könnyebben felderíthetők például a pénzmosással kapcsolatos bűncselekmények is.

A növekvő összegek mellett a Világbank (*The World Bank* [2005]) és az IMF² [2009] elemzői elsősorban azt emelik ki, hogy a hazautalt pénzek stabil forrást jelentenek még gazdasági visszaesés idején is. Összehasonlítva például az FDI-vel³ az elmúlt húsz évet tekintve látható, hogy sokkal kisebb a hazautalások ingadozása, ugyanakkor jelentőségük folyamatosan nő.

1. ábra. A hazautalt pénzek és a közvetlen külföldi tőkebefektetések, 1990–2012

Forrás: Itt és a táblázat esetén a Világbank adatbázisa alapján. http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/Bilateral_Remittance_Matrix_2012_Final.xlsx

A legegyszerűbb definíció szerint a hazautalt pénz – viszonylag alacsony értékhatárig – a migránsok felől irányul külföldről a származási ország háztartásába. Érdeemes azonban tovább vizsgálni, hogy egyáltalán mi tartozik ebbe a tárgykörbe, az OECD⁴ meghatározása szerint nem minden egyéni utalás, például ki kell hagyni a nyugdíjakat, a biztosítási követeléseket és a szerencsejáték-nyereményeket (*Harrison*

² IMF (International Monetary Fund): Nemzetközi Valutaalap.

³ FDI (foreign direct investment): közvetlen külföldi tőkebefektetés.

⁴ OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development): Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet.

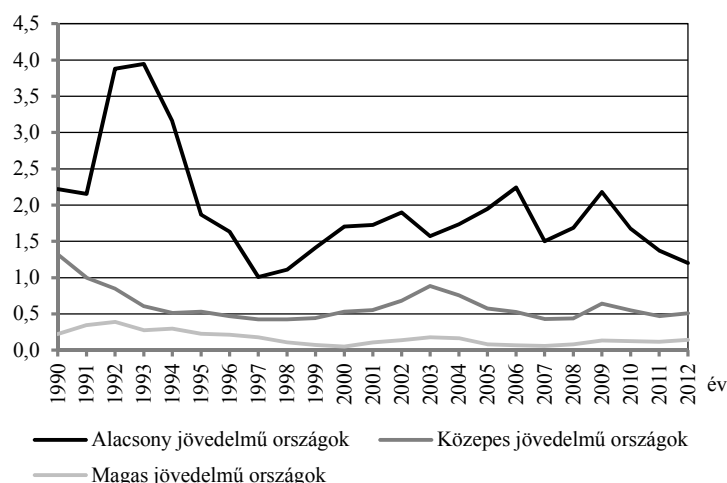
[2004]). A hazaküldés módja felől közelítve a Világbank által 2004-ben végzett felmérés lehet az egyik irányadó: a jegybankok 80 százaléka idesorolja az elektronikus átutalást, több mint 60 százaléka a pénzesutalványt, 45 százaléka a váltót és közel negyedük az ATM-nél történő pénzfelvételt duális kártya esetén, azaz amikor ugyanazon számlához két országban is kibocsátanak és használnak bankkártyát (*De Luna Martinez* [2005]). Új átutalási módszer még a mobilpénz, a mobiltelefonos átutalási lehetőség, amely elsősorban a gyengébb pénzügyi infrastruktúrával rendelkező fejlődő országokban jelenthet alternatívát (*MNB* [2014]), de európai országokban (például Romániában) is megjelent már. A mobilpénzes alkalmazások lehetővé teszik a felhasználók számára, hogy egyszerű szöveges üzenetben küldjenek pénzt egymás számlájára, ugyanakkor jellemzően egyelőre a bankon belüli tranzakciók lehetőségei így. A módszer nagy előnye, hogy csökkentheti az átutalási költségeket (*Daly* [2010]), így versenyképesé válhat az informális hazautalási módokkal is.

A fizetési mérlegen alapuló definíció, mivel nem a migráció, a foglalkoztatás vagy a háztartások felől közelít, ezért szélesebben értelmezendő, magában foglalja az összes hivatalos és informális csatornán keresztül küldött pénzáramlást (*IMF* [2009]). A fizetési mérlegben a hazautalásokkal kapcsolatosan két fő komponenset különböztetnek meg: 1. elsődleges jövedelmek között a „munkavállalói jövedelmek” (compensation of employees) soron jelennek meg azon dolgozók juttatásai, akik olyan gazdaságban dolgoznak, ahol nem rezidensek, valamint azon rezidens dolgozók jövedelme, akiket nem rezidens entitás (vállalat) alkalmaz; 2. a másodlagos jövedelmek között megjelenő hazautalások (personal transfers), amelyek a nem rezidens személyektől a rezidens háztartásokba érkező összes folyó átutalást lefedik. Ez utóbbi összetevő a korábbi fizetési mérlegekben szereplő „dolgozók hazautalásai” sort váltotta le, mivel az új definíció alapján már nem számít a hazautalt jövedelem forrása. Tehát nem csak munkából származhat a pénz, a lényeg az országok közötti átutalás. A nemzetközi szervezetek statisztikáiban megjelenő hazautalások – így a tanulmányhoz felhasznált világbanki adatok is – ezen két sor összegére vonatkoznak. Jelen tanulmányban a régi fizetésimérleg-módszertan szerint kalkulált adatokat használtam fel.

A célországokat vizsgálva az is látható, hogy az alacsony jövedelmi kategóriába tartozó (világbanki besorolás alapján az egy főre jutó GNI⁵ kevesebb, mint 1045 dollár) országok esetében a hazautalt pénzek szerepe még a közvetlen külföldi tőkebefektetéseknél is nagyobb. 2012-ben a fejletlenebb országokba 2,3 milliárd dollár FDI érkezett, közel 500 millió dollárral kevesebb, mint amennyivel a külföldön dolgozók segítették az otthon maradt családtagokat. Azaz ezekben az országokban a hazautalások fontos befektetési forrásként is megjelenhetnek, ha sikerül koordinálni a kisebb pénzüsszegek összegyűjtését és felhasználását vállalászási célokra.

⁵ GNI (gross national income): bruttó nemzeti jövedelem.

2. ábra. A hazautalt pénzek és a közvetlen külföldi tőkebefektetések egymáshoz viszonyított aránya az országok jövedelmi szintje szerint, 1990–2012

Forrás: Itt és a 3–7., valamint a 10–12. ábráknál a Világbank adatbázisa alapján. <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT>

Mivel a hazautalt pénzek jelentős része a kevésbé fejlett országokba irányul, ezért lényeges szempont az is, hogy a pénzek nagysága nem függ a fogadó ország gazdasági helyzetétől, így kisebb helyi válságok esetén fontos szerepet játszhatnak a gazdasági növekedés újraindításában. Fontos továbbá, hogy bár abszolút értékben nyilvánvalóan a nagy országok (például India) kapják a legtöbb pénzt ebből a forrásból, ugyanakkor a GDP-hez viszonyított arányokat tekintve sok kisebb ország gazdaságában is számottevő a jelentőségük. A hazautalt pénzek gazdasági súlyát mutatja, hogy egyes esetekben olyan államkötvények kerülnek piacra, melyek fedezetül a jövőben befolyó migránsok által küldött pénzeket jelölik meg, ez történt például 2001-ben Brazíliában (Ratha [2005]).

A hazautalások nagyságát számos tényező befolyásolja, függ többek között a rokon kapcsolatok szorosságától, amit jelentősen befolyásol a származási ország és az etnikum. A kutatások szerint egyes népcsoportoknál (például a szómáliaiaknál) különösen erős a közösségi összetartás, emiatt a fizetésük nagyobb hányadát küldik haza (Sander–Maimbo [2005]). További tényező a migráns hazatérési szándéka: azok, akik tervezik a hazatérésüket, jellemzően több pénzt küldenek a származási országukba, mint azok a migránsok, akik egy új egzisztenciát kívánnak megalapozni a vándorlási célországban. Azaz jellemzően a migráns által az új országban eltöltött idővel fordítottan arányos a hajlandóság az otthon maradtak támogatására (IMF [2009]). Szintén befolyásoló tényező természetesen a migráns bére: magasabb bérből

nyilvánvalóan többet lehet hazaküldeni. Összefüggés van továbbá a küldött összeg nagysága és annak felhasználása között is: ahol a napi megélhetést jelenti a fogadó közösségek számára a külföldről kapott segítség, ott stabilabb a pénzáramlás, szemben a befektetési célú felhasználással, amely esetében nagyobb volatilitás jellemző. A nemi különbségeket alapul véve az látható, hogy a külföldön dolgozó nők általában megbízhatóbban küldenek haza pénzt, mint a férfi migránsok (*Chimhowu–Piesse–Pinder* [2005]). A küldött pénzek nagyságára ugyanakkor viszonylag kisebb hatása van a migránsok tartózkodási országának gazdasági helyzete. Ezek ugyanis többnyire fejlett jóléti államok, ahol a szociális transzferek kompenzálják némileg a jövedelemingadozásokat (*Ratha* [2005]).

A hazautalások felhasználásával kapcsolatban jellemző, hogy ezek a jövedelmek a személyes fogyasztást fedezik (*Mansoor–Quillin* [2006]), azaz befektetési, vállalkozásélénkítési célra viszonylag keveset áldoznak ebből a forrásból (*Chimhowu–Piesse–Pinder* [2005]). Az olyan országok esetében, ahol az elvándorlók jellemzően képzetlenek, ezért keveset keresnek, és csak alacsonyabb összegeket tudnak hazaküldeni, ugyanakkor ezeknek a kis pénzösszegeknek az összefogása és koordinált felhasználása sokat segíthet a migránsokat küldő ország fejlesztésében. A befektetési célú felhasználás nagyban függ a gazdasági környezettől is, Afrikában például (*Sander–Maimbo* [2005]) a befektetések jelentős része – a bizonytalan pénzügyi helyzet miatt – ingatlan- és földvásárlás. Számos országban – például a Fülöp-szigeteken (*Bagasao* [2005]) – az önkormányzatok a migránsok által hazaküldött pénzekből alapokat hoznak létre fejlesztéseik megvalósítására, valamint fórumokat szerveznek a helyi vállalkozók és a befektetési tőkével rendelkező külföldön élő dolgozók üzleti kapcsolatainak fejlesztésére. *Leon–Ledesma–Piracha* [2001] a hazautalások gazdasági hatását 11 kelet-európai országra (így Magyarországra) vonatkoztatva vizsgálták és arra a következtetésre jutottak, hogy ezek a pénzek számottevően elősegítik a termelékenység és a befektetések növelését. Néhány ország esetében (például Albánia vagy Moldova) pedig a hazautalások révén beáramló pénz segített ellensúlyozni a külkereskedelmi mérleg deficitjét, biztosítva ezáltal új források igénybevételét is. Nem szabad elhanyagolni a hazaküldött pénzek gender-hatását sem: egyfelől megváltozik a fogadó háztartások szerkezete, többnyire nő vezeti azokat, míg a korábbi háztartásfő külföldön dolgozik. Másrészt a hazautalt pénzek lehetőségét teremthetnek arra is, hogy a lánygyermek is részt vegyen az oktatásban, ezáltal később jobb esélyeik lehetnek a munkaerőpiacon.

A hazautalásokkal kapcsolatban ugyanakkor bizonyos hátrányok is felmerülhetnek. Például a migránsokat küldő területeken fokozódik az egyenlőtlenség (*Adams* [1991]), hiszen az a család, amelyik nem tudja külföldre küldeni egyik tagját sem, az óhatatlanul is gazdasági hátrányba kerül a külföldről érkező jövedelmek hiánya miatt. Jellemzően a gazdagabbak emigrálnak könnyebben, azok, akik képesek előteremteni az induláshoz szükséges forrásokat, így ez tovább mélyíti a különbségeket.

Emellett többen azzal érvelnek, hogy a hazautalások csökkentik a munkakedvet és a termelékenységet a fogadó országokban (*Chami–Fullenkamp–Jahjah* [2003]), kialakul egyfajta függőség (*Portes–Borocz* [1989]), és stabilizálódik az a struktúra, ami a szegénységet létrehozza (*Chimhowu–Piesse–Pinder* [2005]). Kialakulhat egy újfajta finanszírozási modell: a fogadó területeken a bankok pénzállománya nő a hazautalások miatt, ugyanakkor nem lehet könnyebben hitelt kapni, a beáramló pénzből általában a már amúgy is gazdagabb területek részesülnek (*Ballard* [2005]). Megoldást jelenthetnek az ún. MFI-k,⁶ amelyek finanszírozhatják a helyi kisvállalkozásokat, míg a nagyobb bankok a mikrohitelt kihelyezőket, így a tőke elérheti a fejletlenebb területeket is (*Azad* [2005]).

2. Regionális különbségek

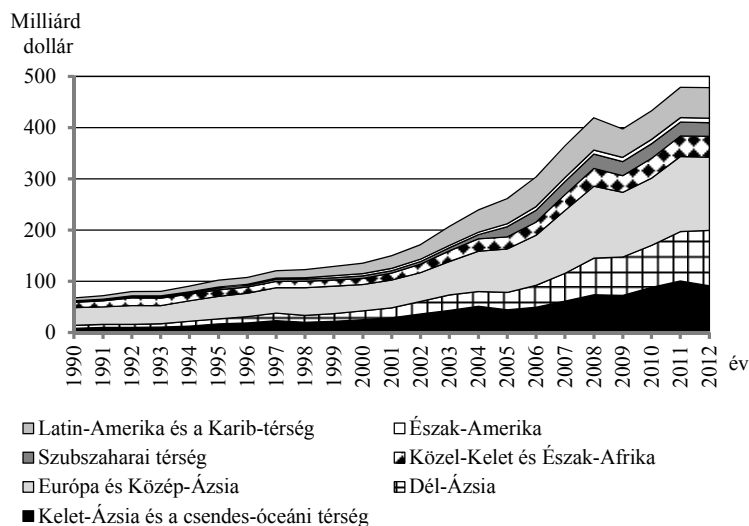
A (világbanki) nagy régiók szintjén vizsgálva látható, hogy a legfőbb hazautalást fogadó régiók Európa és Ázsia különböző területei. Észak-Amerika alacsony arányát az itt található fejlett országok magyarázzák, melyek inkább küldő területként jelennek meg, elég csak arra gondolni, hogy az abszolút értékben második legnagyobb éves pénzüsszeget fogadó Mexikó jelentős részben az Egyesült Államokban dolgozó migránsoknak köszönheti ilyen jellegű forrásait. Az afrikai területek viszonylag csekély mértékű hazautalásait egyrészt az magyarázhatja, hogy az innen származók általában képtelenek, ezért nehezebb emigrálniuk és kevesebbet is tudnak hazaküldeni (*Chimhowu–Piesse–Pinder* [2005]), másrészt a pénzügyi infrastruktúra is fejletlenebb, így sokkal nagyobb az informális úton hazaküldött pénzek aránya. Egyes becslések szerint (*Puri–Ritzema* [1999], *Sander* [2003]) az ebbe a régióba irányuló pénzek összege 2,5-szer több lenne, ha az informálisan hazaküldött összegeket is számításba vennék. Az Afrikába irányuló utalások 60 százaléka Észak-Afrikába irányul, ez elsősorban annak köszönhető, hogy innen a munkavállalók jellemzően Európába mennek dolgozni, míg a szubszaharai területeken jelentősebb a régióon belüli vándorlás (*Sander–Maimbo* [2005]). (Lásd a 3. ábrát.)

Az európai és a közép-ázsiai régióban elsősorban az európai államok dominálnak (Franciaország, Németország, Belgium) célországként, míg a dél-ázsiai hazautalások közel kétharmada Indiába irányul. Kelet-Ázsiában Kína és a Fülöp-szigetek voltak a legfontosabb fogadó területek 2012-ben, 39, illetve közel 25 milliárd dollárral. A latin-amerikai pénzütalások 40 százaléka Mexikóba érkezett, ezzel a régióban kimagasló fontosságú a hazautalt pénzek szempontjából. Afrikában Nigéria és Egyiptom

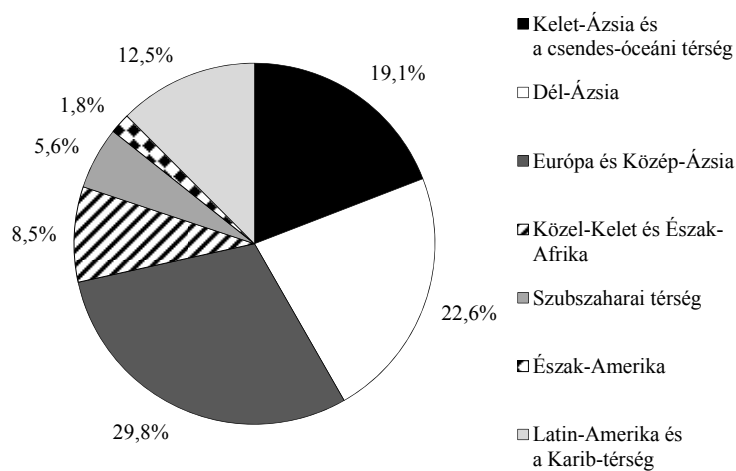
⁶ MFI (microfinance institution): mikrohitelzési intézmény.

számítanak a legfontosabb fogadónak, mindkét országba körülbelül 20 milliárd dollár érkezett 2012-ben. (Lásd a 4. ábrát.)

3. ábra. Hazautalások az egyes régiókba, 1990–2012

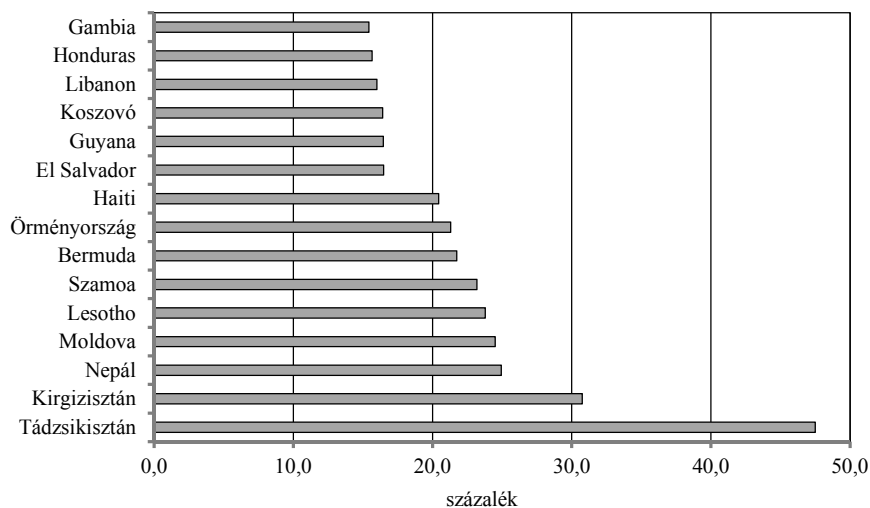
4. ábra. Hazautalások regionális megoszlása, 2012

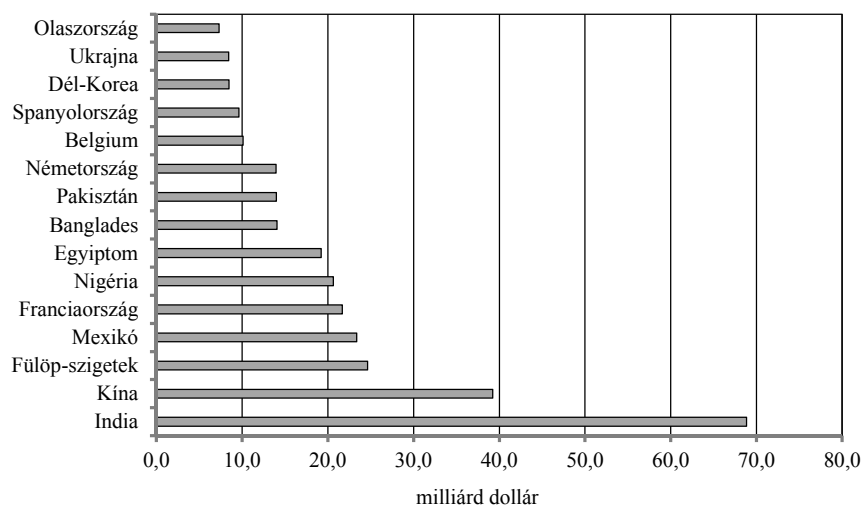
Ahogy a bevezetőben említettem, a relatíve kisebb és fejletlenebb országok esetében nagyobb a hazautalások aránya a GDP-hez viszonyítva. A leginkább kiugró Tádzsikisztán, itt a hazautalások összege közelíti az éves bruttó hazai termék felét.

Európában Moldova tekinthető ebből a szempontból speciálisnak, hiszen emigránsai a GDP közel negyedének megfelelő összegben küldenek haza pénzt.

5. ábra. A 15 legfontosabb ország a hazautalások GDP-hez viszonyított aránya alapján, 2012

6. ábra. A 15 legfontosabb fogadó ország a hazautalások összege alapján, 2012

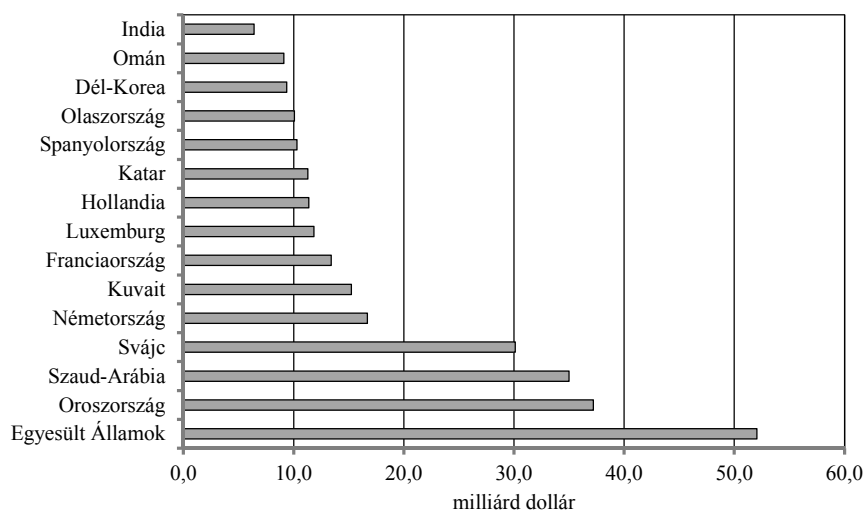

Abszolút értékben a legtöbb pénzt természetesen az olyan nagy országok kapják, mint India vagy Kína, előbbibe a világszintű hazautalások több mint 14 százaléka érkezett 2012-ben. A legnagyobb fogadó országok között számos fejlett állam is szerepel, ennek részben technikai oka van. Sok esetben ugyanis az utalások nem

közvetlenül történnek, ez nyilvánvalóan torzítja a statisztikákat is (egyúttal nehezíti a küldő-fogadó országok szerinti mátrixok összeállítását). A migránsok emellett gyakran nem származási országukba utalnak, hanem valamely más európai országban élő rokonaiknak (Ratha [2005]).

A legnagyobb küldő országok természetesen a fejlett nyugati államok közül kerülnek ki, elsősorban a vendégmunkásokat nagy számban foglalkoztató Arab-öböl menti államokkal (Szaúd-Arábia, Kuvait, Katar) kiegészülve. Oroszország pedig a volt Szovjetunió utódállamai (például a már említett Tádzsikisztán) szempontjából tölt be jelentős szerepet.

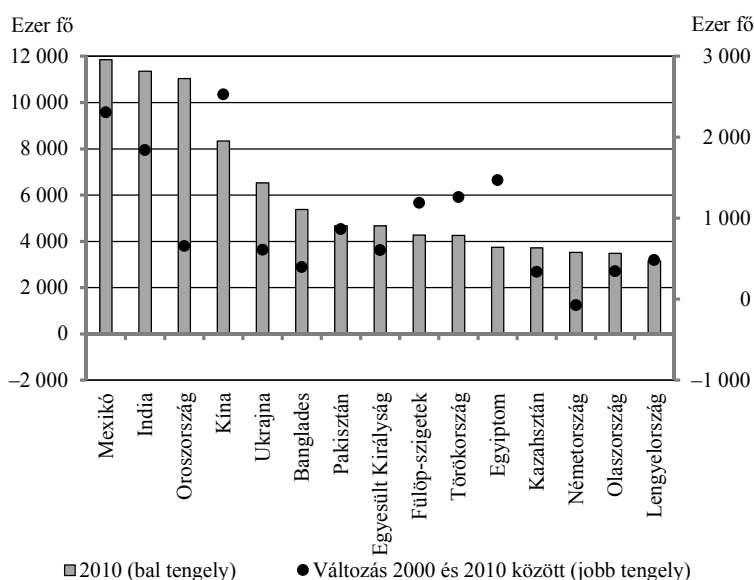
7. ábra. A 15 legfontosabb küldő ország a hazautalások összege alapján, 2012

Svájc kiemelkedik a többi európai ország közül, közel a kétszeresét küldik haza az ott dolgozók, mint a rangsorban utána következő Németországból. Az öböl menti államok migráns munkásai túlnyomó részt Indiából, Egyiptomból, Pakisztánból és Bangladesből érkeznek, míg Dél-Korea elsősorban a nagyszámú kelet-ázsiai (elsősorban kínai, mellettük indonéz, fülöp-szigeteki és thaiföldi) bevándorlónak köszönheti a küldő országok között elfoglalt előkelő helyét.

A hazautalt pénzek vizsgálatánál érdemes röviden kitérni a migrációs folyamatokra is, mivel ezt nagyban befolyásolják az országok közötti gazdasági különbségek. A migráció egyik fő motivációja lehet az otthon maradtak támogatása a hazaküldött pénzek segítségével abban az esetben, ha a kereseti lehetőségek, a vállalkozói környezet, a munkaerő-piaci jellemzők számottevően eltérnek a küldő és a fogadó országban. A Világbank a születési ország változót alapul véve, elsősorban népszámlálási adatok segítségével készít migrációs mátrixokat világszinten. A 2010. évi főbb küldő országokat lásd a 8. ábra alapján.

8. ábra. A 15 legfontosabb ország a külföldön élő migráns népesség nagysága alapján születési ország szerint 2010-ben és a külföldön élő népesség változása 2000 és 2010 között

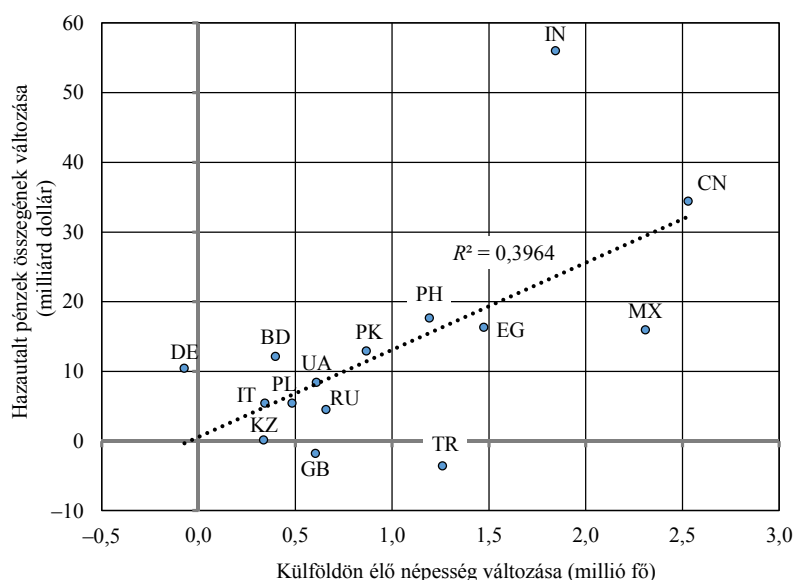
Forrás: A Világbank adatbázisa alapján. A 2000. évi lengyel adatoknál az Eurostat állampolgárság alapján közölt adatait vettem figyelembe Németország és Franciaország esetében.

A 8. ábra országaiból a legtöbben, több mint 22 millióan az Egyesült Államokba mentek (itt tartózkodik a közel 12 millió mexikói emigráns túlnyomó többsége). Fontos célszám továbbá Oroszország (6,3 millió fő), Németország (5,8 millió fő), Szaúd-Arábia (4,6 millió fő), India (4,5 millió fő), Ukrajna (3,9 millió fő) is. Az adatok értelmezéséhez hozzá kell tenni, hogy nincs megadva a vándorlás éve, azaz, hogy a migránsok mikor érkeztek az adott célországba.

Ha összehasonlítjuk a hazautalásokat fogadó és a migránsokat kibocsátó országokat, látható, hogy szoros összefüggés van a két jellemző között. Az is megfigyelhető, hogy bár az oroszországi születésű népesség számottevő a világ országaiban, az utóbbi tíz évben nem nőtt jelentősen a külföldön élő oroszok száma, és ez magyarázhatja többek között azt is, hogy a hazautalt pénzek szempontjából Oroszország nincs a legnagyobb összegeket fogadó országok között.

Érdeemes megvizsgálni továbbá, hogy milyen kapcsolatban van egymással a külföldön élő népesség és a hazautalt pénzek nagyságának változása. Ha a tizenöt, legtöbb emigránssal rendelkező ország külföldön élő népességének változását összehasonlítjuk a hazautalt pénzek összegének változásával, akkor láthatjuk, hogy egyértelműen van összefüggés a két változó között.

9. ábra. A külföldön élő népesség (2000 és 2010 közötti), valamint a hazautalt pénzek összegének (2000 és 2012 közötti) változása néhány ország esetében

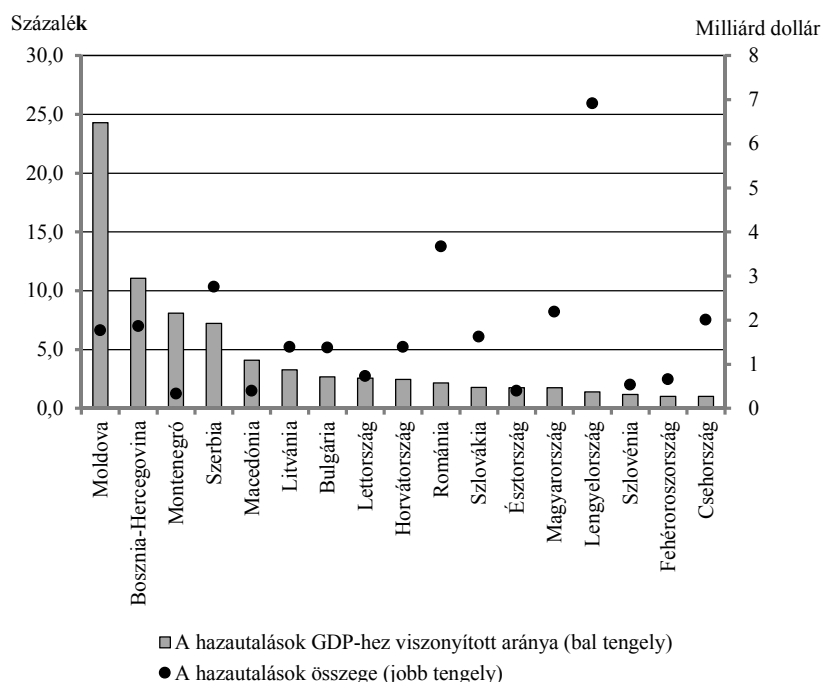

Megjegyzés. Az országnevek rövidítése az ISO 3166 alpha-2 alapján. http://hu.wikipedia.org/wiki/ISO_3166-1.

A tendenciával (a növekvő összegű hazautalásokkal és emigráns népességgel) legjobban Törökország és Németország mutatói ellentétesek. A török migránsok számának növekedését, ugyanakkor az általuk hazautalt pénzek csökkenését feltehetőleg az okozza, hogy – az elsősorban Németországban élők – új egzisztenciát szeretnének kialakítani választott célországukban, nem pedig az otthoniakat támogatni. Ez egyúttal utal a visszatérési szándéokra is. A hiányos adatok miatt nehéz egyértelmű választ adni, de lehetséges, hogy ezzel van összefüggésben a másik kiugró eset, Németország, ahol csökken a külföldön élő népesség, ennek ellenére nő az oda utalt pénzek összege. A bevándorló (például nagyszámú török) népesség Németországban kíván megtelepedni hosszú távon, ezért anyagilag is segítik a kint lévőket. A feltételezést alátámasztja, hogy a Németországban élő törökországi születésű népesség több mint 700 ezer fővel nőtt az ezredforduló utáni első évtizedben a Világbank adatai alapján.

A közép- és kelet-európai régióba tartozó országok közül Moldovában van kitüntetett szerepe a hazautalások bruttó hazai termékhez viszonyított arányának, itt a GDP közel negyedét kitevő összeg származik ebből a forrásból. Ez az arány Bosznia esetében is meghaladja a 10 százalékot, míg a Magyarországot jellemző 1,8 százalékos érték nagyjából megfelel a régióban tapasztalható átlagnak.

10. ábra. A hazautalások GDP-hez viszonyított aránya és összege néhány közép- és kelet-európai országban, 2012

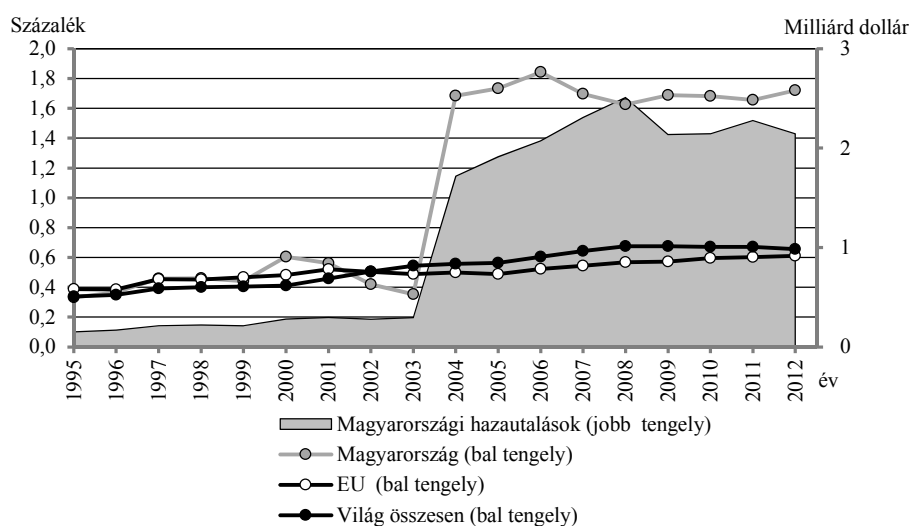
A hazautalások abszolút értékét vizsgálva Lengyelország (6 913 millió dollár) szerepe kimagaslóan jelentős a régióban, ez köszönhető az ország nagyságának és az emigráció volumenének. Szintén nagy összegű pénz áramlik az említett okokból Romániába (3 669 millió dollár) és Szerbiába (2 754 millió dollár) is, de Magyarország is a lista első felében található a 2012-ben hazautalt 2 188 millió dollárral.

A régióba küldött utalásokat küldő ország szerint vizsgálva a főbb migrációs trendekkel harmonizálnak az adatok. A táblázatban megkísérlem összefoglalni azokat a hazautalási csatornákat, amelyek az egyes országok esetében kirajzolódnak. Mint látható két fő forrás azonosítható: Németország és Oroszország, amelyek a régióba irányuló utalások 13, illetve 6 százalékát teszik ki. Érdekes tehát, hogy bár sok esetben Oroszország fő partnereként jelenik meg az utalások szempontjából, az összegeket tekintve Németország mellett vannak még további jelentős államok, így az Egyesült Államok (közel 11 százalék), Ausztria (több mint 10 százalék), az Egyesült Királyság és Olaszország (mintegy 7 százalék). Magyarország esetében pedig szembetűnő Kanada szerepe, a közismert európai célországok és az Egyesült Államok mellett viszonylag kevésbé jelenik meg a köztudatban, ugyanakkor a hazautalások alapján a harmadik legfontosabb küldő ország.

A közép- és kelet-európai régióba irányuló hazautalások és főbb származási országai, 2012

Fogadó ország	Hazautalások teljes összege	Főbb küldő országok (küldött összeg)
	(millió dollár)	
Lengyelország	6 913	Németország (1 362), Egyesült Királyság (1 143), Egyesült Államok (1 108)
Románia	3 669	Olaszország (1 077), Spanyolország (1 069)
Szerbia	2 754	Ausztria (1 846)
Magyarország	2 188	Németország (426), Egyesült Államok (399), Kanada (254), Ausztria (185), Egyesült Királyság (117)
Csehország	2 003	Szlovákia (352), Németország (300)
Bosznia-Hercegovina	1 863	Horvátország (625), Németország (336)
Moldova	1 770	Oroszország (671)
Szlovákia	1 622	Csehország (881), Egyesült Királyság (159)
Horvátország	1 389	Németország (666)
Litvánia	1 387	Oroszország (276), Lengyelország (266)
Bulgária	1 376	Törökország (596)
Lettország	732	Oroszország (270)
Fehéroroszország	655	Oroszország (358)
Szlovénia	536	Németország (137)
Észtország	394	Oroszország (155)
Macedónia	393	Németország (90)
Montenegró	327	Dánia (310)

11. ábra. A hazautalások GDP-hez viszonyított aránya és nagysága, 1995–2012

A Magyarországra irányuló hazautalások nagyságában 2004-ben jelentős ugrás figyelhető meg, a Világbank azonban nem ad arra vonatkozóan részletes meta-adatokat, hogy ez módszertani váltás vagy az Európai Unióhoz történő csatlakozás eredménye-e.

Az mindenesetre látható, hogy a hazautalások GDP-hez viszonyított aránya jelentősen meghaladja az európai átlagot, 2012-ben közel 2,2 milliárd dollár érkezett becslések szerint hazánkba a külföldön dolgozó magyaroktól.

3. Mérési problémák

A hazautalások mérése több problémába is ütközik, mivel viszonylag heterogén jelenségről beszélhetünk, nagyszámú kisösszegű tranzakcióval, számos lehetséges csatormán keresztül. Egyfelől nehéz megállapítani, hogy mekkora a lefedettség. Nőhet például az utalások volumene akkor is, ha több küldeményt sikerül „becsatornázni” a hivatalos utakra, azaz például a banki infrastruktúra fejlesztése miatt nem készpénzben, személyesen viszik haza a pénzüsségeket, hanem lehetővé válik az átutalás. Ugyanezt jelentősen befolyásolhatják a banki költségek is, amelyek jellemzően magasabbak az informális útvonalak járulékos terheinél. Számottevően emelkedhetnek a hazautalások akkor is, ha legálissá teszik a környezetet, azaz például engedélyezik a külföldi valuta birtoklását vagy devizaszámla nyitását. A regionális bontást is számos tényező torzítja, elég csak azt említeni, hogy gyakran nem a tényleges célországba utalnak a migránsok (például a biztonsági helyzet vagy a pénzügyi infrastruktúra hiánya miatt), hanem valamely szomszédos országba, ahonnan a hozzátartozók készpénzben hozzák el a küldött összeget (*Sander–Maimbo* [2005]).

A hivatalos statisztikai adatok feltehetően nagymértékben alulbecsültek, ez több tényezőre vezethető vissza (*The World Bank* [2005]). Gyakran bizonyos értékhatár alatt nem számolják bele az utalást az adatokba, számos esetben pedig hibásan, egyéb transzferként osztályozzák őket. A turisztikai célú utalások szintén nem tartoznak ebbe a kategóriába, ugyanakkor elválasztásuk meglehetősen problémás. Egyes országok egyáltalán nem közölnek adatokat (például Kanada 2004-ig), és nagyon kevés azok száma, amelyik a bilaterális pénzáramokról készít összeállítást. Tovább rontják a hivatalos adatok valóságosságát a sok helyen kiépült informális rendszerek, amelyekeken keresztül elsősorban a kevésbé fejlett infrastruktúrájú területekre küldenek jelentős összegeket (*L. Rédei* [2007]). Egyes esetekben az informális szolgáltatások hatása olyan erős, hogy befolyással vannak a hivatalos szolgáltatásokra is: például Egyiptomban vagy a Fülöp-szigeteken a formális szolgáltatók is kénytelenek vállalni, hogy személyes kézbesítéssel házhoz viszik a pénzt (*Sander–*

Maimbo [2005]). Az informális pénzzutalásoknak számos típusa létezik (*IMF* [2009]). A legismertebb a Közel-Keletre jellemző hawala-rendszer, amelynél tényleges országok közötti pénzmozgás nem történik, csupán a hawala-operátorok jelzik egymásnak, hogy átvették a pénzt a küldőtől, ami a fogadó számára egy kód bemondásával válik elérhetővé. A legősibb ilyen rendszer az Indiában jellemző hundi, ahol a hawala-val szemben egy fizikai dokumentumot is kiállítanak. Az olyan (például dél-amerikai) országokban, ahol korlátozások vannak a valutaforgalomban, a hazautalásokat áruszállítás közbeiktatásával oldják meg: a szolgáltató az emigránsoktól kapott pénzből árut szállít a származási országba, ott pedig az eladott árukért kapott helyi pénzből fizeti ki a hazautalást a fogadó háztartásnak.

3.1. Lehetséges módszerek a mérésre

A hazautalások jelenségének alaposabb megértésére jött létre 2006-ban a Nemzetközi Valutalap, a Világbank, az Európai Unió statisztikai hivatala (Eurostat), valamint egyes statisztikai hivatalok és központi bankok részvételével az ún. Luxemburg-csoport, amely kidolgozott egy útmutatót a hazautalások értelmezésére és mérésére; ebben többek között a lehetséges adatforrásokat is elemezték (*IMF* [2009]).

Az egyik lehetséges megoldás a hazautalások mérésére az ITRS⁷ alkalmazása, amely bankoktól és vállalkozásoktól gyűjt egyéni szintű adatokat kötelező jelleggel és teljeskörűen. Az ilyen rendszerek előnye az adatok rendszeres rendelkezésre állása és a költséghatékonyaság. Hátránya ugyanakkor, hogy az informális csatornákon zajló pénzmozgások mérésére nem alkalmas, a tranzakciók nem megfelelő besorolása (a kisösszegű átutalások például gyakran jelennek meg itt, holott esetleg ezek valamilyen áruvásárlás teljesítései a valóságban). Emellett egyes országokban bizonyos értékhatárokat szabnak meg, amely alatt nem veszik figyelembe az átutalást, ezzel azonban csökkenhet a lefedettség. Probléma lehet továbbá, hogy a szolgáltatók gyakran csak a nettó pénzáramlásokat jelentik, torzítva ezzel a valós képet.

Ez utóbbi hátrány kiküszöbölésére szolgál, amikor az adatokat az MTO-któl⁸ közvetlenül szerzik és nem például az ezeket kiszolgáló bankokon keresztül. Ez ugyanakkor továbbra sem oldja meg a hibás osztályozások problémáját, valamint nem szolgál kielégítő megoldással abban az esetben sem, ha az adott országban a pénzügyi szolgáltatók szerepe nem jelentős, nincs kiterjedt hálózatuk.

A háztartásstatisztikai adatfelvételek részletes információkkal szolgálhatnak a pénzáramlások természetéről, felhasználásáról, a fogadó háztartások jellemzőiről, és alkalmasak az egyéb adminisztratív adatforrások validálására, minőségének javításá-

⁷ ITRS (international transactions reporting system): nemzetközi tranzakciójelentési rendszerek.

⁸ MTO (money transfer operator): pénzügyi szolgáltató.

ra. További előnyük, hogy ilyen módon információk nyerhetők az informális pénzáramokról is. Nehézséget jelenthet ugyanakkor, hogy a fogadó háztartások eloszlása nem feltétlen egyenletes a népességben, így az adatok torzításának elkerülésére speciális mintavételi technikákat kell alkalmazni. Mivel szenzitív, jövedelmi adatokról van szó, ezért magas lehet a nemválaszolási arány, ezáltal a nem mintavételi hiba. Ezen túlmenően az osztályozások és definíciók az ilyen felvételek esetében nem mindig harmonizálnak a fizetési mérlegben alkalmazottakkal, így ez koherencia-problémákat vethet fel.

A felsorolt módszerek kiegészíthetők becslési eljárásokkal, például demográfiai modellekkel vagy ökonometriai módszerek alkalmazásával. Ezen eljárások előnye a költséghatékonyság és a rugalmas, az adott helyzetnek megfelelő (mely adatok állnak rendelkezésre és melyeket kell becsülni) alkalmazhatóság, valamint, hogy esetenként realisabb, megbízhatóbb eredmények nyerhetők így, mint a ténylegesen rendelkezésre álló adatok segítségével. Hátrány ugyanakkor, hogy mind a feltételezéseket, mind az eredményeket nehéz validálni.

Mint az említettekből is látható a hazautalt pénzek nagyságára, irányára, a küldők és a fogadó háztartások jellemzőire vonatkozó információk általában hiányosak, töredékesek és gyakran különböző részterületeket fednek le. Ezért érdemes kombinálni a különböző adatforrásokat, hogy pontosabb és megbízhatóbb képet kaphassunk. A következőkben néhány nemzetközi példát mutatok be a lehetséges megoldásokra.

3.2. Nemzetközi példák és gyakorlatok a hazautalt pénzek mérésére

A Világbank 2004-ben mintegy 40 fejlődő országban végzett kérdőíves felmérést a központi bankok segítségével (*De Luna Martinez* [2005]). A felmérés négy fő témára koncentrált: a hivatalos adatok lefedettségi arányra, a pénzküldés költségeire, a szabályozási környezetre, a pénzáramlások hivatalos útra történő „becsatornázására”. Az eredmények azt mutatták, hogy az informálisan küldött pénzek aránya nagy, és csak kevés ország tesz erőfeszítéseket ezek mérésére. Magyarország szempontjából is érdekes, hogy a kelet-európai országok esetében a migránsok 40 százalék fölötti arányban nem a hivatalos módon küldtek haza pénzt (*Mansoor–Quillin* [2006]). A vizsgált 40 ország 90 százalékában a kereskedelmi bankok voltak a legfőbb adatforrások, emellett a jegybankok közel 40 százaléka gyűjt adatokat a pénztátalást végző cégektől. Ez utóbbi arány meglehetősen alacsonynak mondható, mivel egy kivételével az összes országban lehetséges a hazautalás az ilyen cégek segítségével, ugyanakkor visszavezethető arra, hogy ezen cégek fölött a központi bankok jellemzően nem rendelkeznek felügyeleti és szabályozási jogosítványokkal. Kiegészítő adatforrásként szolgálhatnak továbbá a pénzváltóhelyek és a postahivatalok, az innen szár-

mazó adatokat azonban viszonylag kevés helyen hasznosítják (13, illetve 9 országban). Az országok negyedében végeznek survey típusú adatfelvételeket, hogy információkat gyűjtsenek a nem hivatalos módon küldött pénzekről, ezek általában a repülőtereken lefolytatott adatfelvételek vagy a már meglévő háztartásstatisztikai felvételek moduljai.

A hazautalások mértékét, illetve a választott csatornákat (hivatalos vagy informális) nagymértékben befolyásolja a küldés díja. Fontos megállapítása volt a Világbank felmérésének, hogy a díjcsökkentéshez a központi bankok is aktívan hozzájárulhatnak, például ha rendszeresen összehasonlító információkat közölnek az ügyfeleket terhelő költségekről, ezáltal is elősegítve a szolgáltatók közötti versenyt. Ez a fajta rendszeres információszolgáltatás azonban mindössze két országban (Mexikóban és Srí Lankán) volt jellemző. A díjcsökkentést tovább növelheti közvetetten az is, ha a fogadó országokban emelkedik a bankszámlával rendelkező népesség aránya, ezáltal lehetővé válik számukra az átutalások fogadása. A küldés költségeinek csökkentésére meglehetősen ellentmondásos javaslat is felmerült, amely alapján engedélyezni kellene az MTO-knak a bankközi klíringrendszerek használatát, amelyet jelenleg csak kereskedelmi bankok útján közvetve érnek el. A legtöbb jegybank elutasította ezt a megoldást, azonban öt országban vizsgálták ennek a megoldásnak a bevezetését (Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Bolívia, Fülöp-szigetek, Thaiföld). További költségeket jelenthet a hazautalások megadóztatása, ez öt országban gyakorlat. Lengyelországban például jövedelemadót kell a hazautalások után fizetni kivéve az olyan küldő országokat, amelyekkel megállapodás van a kettős adóztatás elkerülésére.

A hivatalos átutalási csatornák használatát számos országban ösztönzik többek között kedvezményes adóztatással, földvásárlással (Moldova), valamint a piacinál előnyösebb kondíciókkal rendelkező speciális migránsbankszámlákkal.

A Világbank (*Plaza–Navarrete–Ratha* [2011]) 2011-ben hat afrikai országban is végzett survey típusú adatfelvételeket, egy jellemzően migránsokat fogadó országban (Dél-Afrikában) és öt elsősorban küldő országban (Burkina Fasoban, Szenegálban, Nigériában, Ugandában, Kenyában). A vizsgálat során négy fő témára koncentráltak: a pénzutalások módjára, a migráció okaira, a visszatérő migránsokra, a migráció különböző szintjeinek (belföldi, régiók közötti, illetve nemzetközi) sajátosságaira. A módszertan eltérő volt a résztvevő országokban, ahol lehetséges volt (Nigériában, Szenegálban, Ugandában) a népszámlálási adatokat használták mintavételi keretként, és ez alapján több helyen dúsították a mintát, hogy kellő számú migránst érjenek el. Ahol ezt a dúsítást nem tették meg (Uganda), ott szignifikánsan kevesebb migránst tudtak elérni. Azokban az országokban, ahol nem állt rendelkezésre népszámlálási adatállomány, ott reprezentatív adatfelvételek mintájából és az MTO-któl kapott adatokból állították össze a mintavételi keretet. Az országok többségében a kérdezőbiztosok több nyelven beszéltek, míg Dél-Afrikában a kérdőíveket fordították le a nyelvi problémák áthidalására.

Az IMF kézikönyve (*IMF* [2009]) is számos nemzetközi példát említ. A fejlődő országok között például Ghánában alkalmaztak survey típusú adatfelvételt a hazautalt pénzek mérésére: már meglévő, rendszeres, nagymintás, országosan reprezentatív felvételbe (háztartások életszínvonala) építettek egy külön modul 45 kérdéssel, melyet véletlenszerűen kiválasztott részmintán kérdeztek le (körülbelül 4000 háztartás az adatfelvétel teljes, 9000-es háztartásmintájából). A kérdések egyaránt lefedték a belföldi és a nemzetközi vándorlásban résztvevőket, valamint a jelenlegi és a korábbi migráns háztartástagokat és a pénzküldési módokat.

Mint korábban a területi adatoknál bemutattam, a Fülöp-szigetek mind a migráció, mind a hazautalt pénzek szempontjából fontos országnak tekintendő, ezért itt is próbálkoztak hasonló típusú LFS-t⁹ felhasználva. A munkaerő-felvételbe minden októberben egy speciális modult építenek, amely a tengerentúlon élő (és dolgozó) állampolgárokra vonatkozik (SOF¹⁰). A SOF mintáját, a népszámlálási adatokat alapul véve, három lépcsőben alakítják ki, nagyjából 51 ezer háztartást foglal magába.

Az európai országok közül Albániában külön a hazautalt pénzek mérésére alakítottak ki rendszeres, évente lefolytatott felvételt a háztartások életszínvonalára vonatkozó adatfelvételének részmintáját felhasználva (mintegy 3600 háztartás). A kérdések lefedik nem csupán a pénzek összegét és küldési módját, valamint a küldő országot, de a felhasználást is. Albániában a háztartások körülbelül negyede számára fontos bevételi forrást jelentenek ezek a pénzek. A tapasztalatok azt mutatták, hogy bár a válaszadási arányok magasak voltak, a hazautalt pénzek bevallásában feltehetően alulbecslések történtek, azonban az eredményeket nehéz más forrásokkal összehasonlítani. Az adatfelvétel mellett az Albán Nemzeti Bank is alkalmaz becslési eljárásokat (*Bank of Albania* [2006]). A bankoktól és az MTO-któl kapott adatok mellett 20 százalékra becsülik az informális úton az országba áramló pénzek arányát.

Bulgáriában a nemzeti bank becslési eljárásokat alkalmaz. Először a határőrségtől kérnek adatokat a kiutazó bolgár állampolgárok számáról, majd az utazási ügynökségektől nyert információk segítségével próbálják meghatározni, hogy a kiutazók milyen aránya volt turista, illetve rövid távú munkavállaló (azaz három hónapnál rövidebb ideig külföldön tartózkodó), valamint, hogy mik a célországok. Végül a célországok fizetési viszonyait és megélhetési költségeit vizsgálják, és ez alapján számolják a feltehetően hazaküldött pénzek összegét.

Németországban a nemzeti bank szintén becsléssel egészíti ki a kereskedelmi bankoktól kapott adatokat (*Walter* [2006]). A dolgozók hazautalásai esetében a fogadó országok arányát a bankoktól kapott információkból határozzák meg. A küldött összegre vonatkozóan egy sávot határoztak meg (2006-os adatok): feltételezéseik szerint a migránsok minimum évi 1200, maximum évi 2000 eurót utalnak haza éven-

⁹ LFS (labour force survey): munkaerő-felvétel.

¹⁰ SOF (survey on overseas Filipinos): tengerentúli filippínók felmérése.

te. Az egyes országokba irányuló pénzmozgások összegét elosztják a munkaügyi nyilvántartások alapján az adott országból Németországban dolgozók számával. Amennyiben az egy főre jutó pénzmozgás nagysága kívül esik a meghatározott sávon, korrigálják azt az alsó vagy felső határ összegére. Az alkalmazottak juttatásait tekintve a statisztikai hivatal kiszámolja a vendégmunkások átlagbérét (a társadalombiztosítási adatok alapján). A bruttó bérterhekből levonják az adó és társadalombiztosítási terheket, hogy megkapják a nettó béreket, majd ezt szorozzák a nyilvántartások szerint Németországban dolgozók számával.

Az Egyesült Államok küldő országként jelentős a hazautalások vonatkozásában. A BEA¹¹ négy változót vesz alapul: a külföldi születésű felnőtt népességet, közülük hány százalék utal más országba (minden utalást hazautalásként vesznek számításba), a külföldi születésű népesség jövedelmét és azt, hogy annak hány százalékát küldik haza. A külföldi születésű népesség száma és jövedelmi viszonyai alapadatként rendelkezésre állnak az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala által lefolytatott rendszeres háztartásfelvételekből. A többi adat – különböző kiegészítő források alapján – a BEA becslése, feltételezésük szerint számos változó befolyásolja a hazautalást: a bevándorlás óta eltelt idő (minél régebb óta van a migráns az országban, annál kisebb a hazautalás összege), a különböző családtípusok (aki a gyerekével él, kevesebbet utal haza), a származási ország (a fejlődő országokba a fizetés nagyobb százalékát utalják).

Magyarországon eddig nem zajlott olyan nagymintás háztartásfelvétel, ami kifejezetten a hazautalásokat vizsgálta volna. Fontos kiindulópontnak tekinthető azonban a kelet-közép-európai régió migrációs folyamatait vizsgáló SEEMIG-projekt¹² által lefolytatott, a munkaerő-felvételre alapuló pilóta projekt (*Blaskó–Jamalia* [2014]). Az adatfelvétel elsődleges célja egy reprezentatív minta kialakítása volt az emigráns magyar népességre vonatkozóan speciális mintavételi technikákkal, azonban számos körülményre, így a hazautalásokra is rákérdeztek. Az eredmények alapján, a külföldön élő magyarok negyede válaszolta, hogy küld magyarországi háztartásnak pénzt.

4. Következtetések

A bemutatott mérési problémák és nemzetközi tapasztalatok is azt igazolják, hogy nagyon sok teendő van ezen az egyébként egyre fontosabbá váló területen. A jelenlegi becslési eljárások gyakran a hivatalos migrációs adatokon alapulnak, amelyek

¹¹ BEA (Bureau of Economic Analysis): Gazdasági Elemző Hivatal.

¹² SEEMIG (Managing Migration and its Effects in South-East Europe): a migráció és a migrációs hatások kezelése Délkelet-Európában.

esetében szintén számos probléma merül fel a minőséggel kapcsolatban, ezáltal tovább rontva a hazautalásra vonatkozó adatok megbízhatóságán. Jelenleg nincs olyan nemzetközi módszertan, amely egyfajta legjobb gyakorlatként szolgálhatna, ugyanakkor egyértelmű, hogy a valóságoshoz közel álló kép kialakításához több adatforrás szintézisére van szükség. Az informális úton küldött pénzáramlások pontos becslése kulcskérdés, ehhez megfelelő eszközként szolgálhatnak a háztartásfelvételek. Ezek lehetővé teszik azt is, hogy a küldő migránsok és a fogadó háztartások társadalmi-gazdasági helyzetéről is képet kapjunk. Valamely már meglevő, nagymintás adatfelvételt alapul véve, abba néhány kérdést, esetleg egy külön modult beépítve viszonylag költséghatékonyan lehet hozzájutni fontos információkhoz az informális csatornákon küldött pénzekről. Azonban ki kell dolgozni az ilyen eredmények beépítését más, például a kereskedelmi bankoktól származó adatokba, azaz a használt definíciók, osztályozások harmonizációja szükséges. Ugyanakkor semmiképp sem lehet figyelmen kívül hagyni: még az olyan, a hazautalt pénzek szempontjából kis szereplőnek tekinthető ország, mint Magyarország esetében is a GDP közel 2 százalékát kitevő összegről, több mint két milliárd dollárról beszélhetünk. Ennek fényében feltétlen szükséges a további elemzés, a nemzetközi módszertani fejlesztések nyomán követése, hogy a hazai statisztikák is pontosabbá váljanak.

Irodalom

- AZAD, A. K. [2005]: Migrant Workers' Remittances: A Source of Finance for Micro-Enterprise Development in Bangladesh. In: *Maimbo, S. M. – Ratha, D.* (eds.): *Remittances: Development Impact and Future Prospects*. The World Bank. Washington, D.C. pp. 119–132.
- ADAMS, R. [1991]: *The Effects of International Remittances on Poverty, Inequality, and Development in Rural Egypt*. Research Report 86. International Food Policy Research Institute. Washington, D.C.
- BAGASAO, I. F. [2005]: Migration and Development: The Philippine Experience. In: *Maimbo, S. M. – Ratha, D.* (eds.): *Remittances: Development Impact and Future Prospects*. The World Bank. Washington, D.C. pp. 133–142.
- BALLARD, R. [2005]: Remittances and Economic Development in India and Pakistan. In: *Maimbo, S. M. – Ratha, D.* (eds.): *Remittances: Development Impact and Future Prospects*. The World Bank. Washington, D.C. pp. 103–118.
- BANK OF ALBANIA [2006]: *Remittances: Albanian Experience*. First meeting of the IMF Luxembourg Group. <https://www.imf.org/external/np/sta/bop/2006/luxgrp/pdf/albani.pdf>
- BLASKÓ, ZS. – JAMALIA, N. [2014]: *Surveying Emigration II. Report on the Second Stage of the SEEMIG Pilot Study in Hungary and Serbia*. Research report developed within the project “SEEMIG Managing Migration and its Effects – Transnational actions towards evidence based strategies”. European Union. <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGPilotReport2.pdf>

- CHAMI, R. – FULLENKAMP, C. – JAHJAH, S. [2003]: *Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development?* Working paper 03/189. IMF. Washington, D.C.
- CHIMHOWU, A. – PIESSE, J. – PINDER, C. [2005]: The Socioeconomic Impact of Remittances on Poverty Reduction. In: *Maimbo, S. M. – Ratha, D. (eds.): Remittances: Development Impact and Future Prospects*. The World Bank. Washington, D.C. pp. 83–102.
- DALY, N. [2010]: *International Remittance Service Providers. An Overview of International Remittance Service Provider Service Offerings*. GSM Association. London.
- DE LUNA MARTÍNEZ, J. [2005]: *Workers' Remittances to Developing Countries: A Survey with Central Banks on Selected Public Policy Issues*. The World Bank. Washington, D.C.
- HARRISON, A. [2004]: *Working Abroad – The Benefits Flowing from Nationals Working in Other Economies. Report of the OECD Round Table on Sustainable Development*. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris.
- IMF (INTERNATIONAL MONETARY FUND) [2009]: *International Transactions in Remittances: Guide for Compilers and Users*. IMF. Washington, D.C.
- L. RÉDEI M. [2007]: Hazautalások Kelet- és Közép-Európába. *Statisztikai Szemle*. 85. évf. 7. sz. 581–601. old.
- LEON-LEDESMA, M. – PIRACHA, M. [2001]: *International Migration and the Role of Remittances in Eastern Europe*. Discussion Paper No. 01/13. University of Kent. Canterbury.
- MNB (MAGYAR NEMZETI BANK) [2014]: *Fizetési rendszer jelentés*. Budapest.
- MANSOOR, A. – QUILLIN, B. [2006]: *Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union*. The World Bank. Washington, D.C.
- PLAZA, S. – NAVARRETE, M. – RATHA, D. [2011]: *Migration and Remittances Household Surveys in Sub-Saharan Africa: Methodological Aspects and Main Findings*. The World Bank. Washington, D.C.
- PORTES, A. – BÖRÖCZ, J. [1989]: Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Modes of Incorporation. *International Migration Review*. Vol. 23. No. 3. pp. 606–630.
- PURI, S. – RITZEMA, T. [1999]: *Migrant Worker Remittances, Micro-Finance and the Informal Economy: Prospects and Issues*. International Labour Office. Geneva.
- RATHA, D. [2005]: Worker's Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance. In: *Maimbo, S. M. – Ratha, D. (eds.): Remittances: Development Impact and Future Prospects*. The World Bank. Washington, D.C. pp. 19–52.
- SANDER, C. [2003]: *Migrant Remittances to Developing Countries. A Scoping Study: Overview and Introduction to Issues for Pro-Poor Financial Services*. Bannock Consulting. London.
- SANDER, C. – MAIMBO, S. M. [2005]: Migrant Remittances in Africa: A Regional Perspective. In: *Maimbo, S. M. – Ratha, D. (eds.): Remittances: Development Impact and Future Prospects*. The World Bank. Washington, D.C. pp. 53–80.
- THE WORLD BANK [2005]: *Remittances: Development Impact and Future Prospects*. Washington, D.C.
- WALTER, J. [2006]: *Workers' Remittances, Current Private Transfers and Compensation of Employees in the German Balance of Payments Statistics*. First meeting of the IMF Luxembourg Group. 26–27 June. Mainz. <https://www.imf.org/external/np/sta/bop/2006/luxgrp/pdf/german.pdf>

Summary

The importance of remittances is continuously growing according to World Bank and IMF data. This can be traced back to the fact that globalisation nowadays has not only facilitated the free flow of the investment capital but also contributed to the rising volume of the migration of labour force. One of the main reasons of migration is economic i.e. the support of the family members left back in the country of origin. Beyond the personal level, the amount of money remitted by emigrants and the utilization of these remittances have become more and more fundamental to states as well. It is especially important for the developing countries where remittances serve as a reliable financial source even in those periods when foreign direct investments decrease. In spite of the relevance of this issue, international experience shows that there are almost no best practices, which could serve as a basis for a standardised methodology and the production of statistical data of good quality.